

ROTONDE

‘Ons commentaar is heel serieus genomen’

In gesprek met twee supervisoren van de NBV

Marieke Nap

De Nieuwe Bijbelvertaling is totstandgekomen dankzij de grote inzet en betrokkenheid van talloze medewerkers. Zo hebben ongeveer vijftig supervisoren (deskundige meelezers) de vertalingen gelezen en commentaar geleverd. Vanuit onze kerken waren prof.dr. J. van Bruggen en drs. M. Wilcke-van der Linden betrokken bij dit boeiende werk. In de woonkamer van Mieke Wilcke blikken ze terug op hun taak.

Supervisoren

Supervisoren lezen de vertalingen van de Nieuwe Bijbelvertaling (NBV) mee en voorzien deze van commentaar. Ze zijn afkomstig uit verschillende kerken en vertegenwoordigen meestal een bepaald kerkgenootschap. Vanuit de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) zijn J. van Bruggen en M. Wilcke-van der Linden aangesteld. Wilcke: ‘Ik vind supervisor een beladen woord. Je houdt toezicht, maar je leest de vertaling ook mee door de ogen van toekomstige gebruikers.’ De neerlandica heeft vooral gelet op de helderheid van de vertaling, de zinsbouw, de woordvolgorde en de verbinding tussen zinnen. ‘Ik lette bijvoorbeeld op dubbelzinnige formuleringen, die niet in de brontekst staan.’ Van Bruggen, emeritus-hoogleraar nieuwtestamentische vakken, las mee namens mensen die de Bijbel zien als het Woord van God en de Bijbel dagelijks gebruiken. Hij is geboeid door bijbelvertalingen. ‘Er komen heel veel aspecten samen: taalkundige, theologische, menselijke, maatschappelijke. Het was niet alleen een prettige hobby, maar ook een morele plicht, omdat je in dienst bent van kerk en universiteit. De kerken hebben de verantwoordelijkheid voor een bijbelvertaling. Al in 1981 stelde de synode een deputaatschap voor bijbelvertaling in. Toen het Nederlands Bijbelgenootschap in 1990 met het plan kwam voor een nieuwe bijbelvertaling, reageerde onze synode als eerste van alle kerken positief. Bij het ontstaan van het Liedboek hebben de kerken door afzijdigheid hun kans laten liggen. Bij de bijbelvertaling wilde men dat graag voorkomen en dat is tot nu toe gelukt.’

Punten en komma’s

Wilcke: ‘Naast de conceptvertaling ontvingen we stapels toelichtingen en aantekeningen. Per drie hoofdstukken konden we één A4-tje commentaar leveren. Daarbij hielden we ons zo veel mogelijk aan het handboek met vertaalregels en stijlafspraken. Ze namen ons commentaar erg serieus, zowel wijzigingsvoorstellen als opmerkingen over punten en komma’s.’ Van Bruggen noemt de versaanduiding. ‘De NBV volgt de Hebreeuwse versaanduiding, die soms anders is dan de onze. Daardoor kun je niet goed vergelijken met literatuur rondom de Bijbel. Ik vind dat een behoorlijke handicap. Uiteindelijk zijn in een voetnoot de verschillen aangegeven.’ Wilcke is wel eens te moderne begrippen tegengekomen, zoals ‘confrontatie’ en ‘coalitie’. Soms week men te veel af van de brontekst, omdat men te veel wilde uitleggen, waardoor het origineel vervaagde. Soms wilde men juist te dicht bij die brontekst blijven, waardoor het nodeloos moeilijk werd.

Vertalers

Wilcke: ‘Ik heb het idee dat de meeste vertalers heel respectvol met de Bijbel omgaan. Het gevaar van beïnvloeding blijft altijd, door persoonlijke doelstellingen, standpunten en belangen. Ook een gereformeerde kan meer in de vertaling leggen dan nodig is, bijvoorbeeld

vanuit zijn idee over uitverkiezing of kinderdoop. Bij de NBV worden de vertalers voldoende beschermd tegen blinde vlekken en blikvernaauwing. Niet alleen door de vertaalregels, ook door meelezers of medevertalers met een andere achtergrond.' Van Bruggen: 'Het proces is over veel schijven gegaan. We kunnen heel waakzaam zijn dat er niets ongereformeerd binnenkomt, maar ook dankbaar voor de capaciteit die we zelf niet in huis hebben. Al is iemand niet gereformeerd, hij kan wel een uitstekende vertaler zijn, beter dan heel wat gereformeerden.'

Belijdenis

Van Bruggen: 'Het geeft de gemiddelde gereformeerde altijd een onprettig gevoel als je zegt dat een vertaling nooit helemaal precies kan zijn. Het is toch het Woord van de Here en dan komt het op het laatste gram aan. Die houding vind ik goed. Alleen, we hebben geen bijbelgeloof, maar een geloof in een levende Heiland en in een persoonlijke God en Vader. Als een tekst anders wordt weergegeven in het Nederlands, wordt daarmee de belijdenis nog niet aangetast. De bijbelvertaling raakt wel het hart van je omgang met de Here. Als die vertaling gaat veranderen, is dat altijd ingrijpend. Daarom moeten vooral de individuele gebruikers kennis krijgen van de aard van een vertaling.' Aan die kennis ontbreekt het een en ander. Wilcke: 'Sommige mensen hebben nog nooit erbij stilgestaan dat een vertaling onmogelijk de grondtekst precies kan weergeven. Bij vertalen moet je vaak keuzes tegen elkaar afwegen en interpreteren. Als je dergelijke belangrijke grondbeginselen niet kent, kom je met ongefundeerde kritiek. Dan geef je je mening zonder te weten waarover je praat.'

Discussie over de Godsnaam

Een aantal kwesties heeft veel stof doen opwaaien, zoals de weergave van de Godsnaam JHWH. Van Bruggen: 'De NBV heeft met de naam HEER toch maar gekozen voor een naam die volledig in de traditie staat. De Here Jezus Christus heeft in het Grieks altijd Kurios gezegd als weergave van Jahwe, en dat is Heer. Van het vertrouwde Heere is alleen de ouderwetse stomme -e verdwenen.' Wilcke vult aan: 'In de Middeleeuwen en de zeventiende eeuw benadrukte die -e iemands voorname afkomst, bijvoorbeeld bij 'vrouwe'. De functie van die -e is veranderd. In onze cultuur wordt dit niet meer zo gevoeld.'

Beide supervisors moesten wennen aan 'HEER'. Wilcke: 'Ik vond het te mannelijk, te hard. Here klinkt zowel eerbiedig als nabij. Maar deze gevoelsargumenten hebben in de loop van de jaren voor mij minder waarde gekregen. Gezien de jarenlange discussie mogen we blij zijn met deze uitkomst. Er waren 121 alternatieven! Ik vind dat Gods leiding.' Van Bruggen: 'We moeten onszelf wel in de spiegel bekijken, in psalmen zeggen we al heel vaak Heer. Als je Here wilt zeggen, kun je dat blijven doen, ook bij het voorlezen van de nieuwe bijbelvertaling. Maar misschien raak je langzamerhand gewend aan HEER.'

Geen hoofdletters

Een andere cruciale kwestie betreft de 'eerbiedskapitalen'. De NBV gebruikt geen hoofdletters bij persoonlijke en bezittelijke voornaamwoorden die verwijzen naar God, Jezus of de Heilige Geest. Wilcke: 'De brontekst kent geen hoofdletters, de eerste editie van de Statenvertaling ook niet. Soms is in de brontekst onduidelijk wie het woord voert en bied je door hoofdletters meer duidelijkheid dan de brontekst. Bij het voorlezen hoor je ze niet. Volgens het NBG neemt in het Nederlands het gebruik van hoofdletters af, maar ik vind het idee dat ze eerbied uitdrukken, terecht. Daarom heb ik de eerste jaren voortdurend gepleit voor hoofdletters. Het is voor mij echter geen principiële kwestie waarmee de NBV staat of valt.'

Van Bruggen schrok er in het begin van. Hij heeft vaak ertegen geprotesteerd. Zelf blijft hij hoofdletters gebruiken, maar 'uiteindelijk zit de eerbied niet in de hoofdletter, maar in ons hart. Als ik in Engeland was opgegroeid, zou ik geen hoofdletters gebruiken'.

Gevoelsargumenten moeten we respecteren, maar niet verabsoluteren. Schrijf het woord 'HEER' en de hoofdletterkwesie op een briefje en leg dat even opzij. Lees dan de hele Nieuwe Bijbelvertaling van begin tot eind en kijk hoe het geheel uiteindelijk op je overkomt. Het is net als met een apart kleurtje: het is even wennen, maar in het totaal van een outfit of een tuin blijkt het toch mee te vallen.'

Perfekte kanselbijbel

Volgens Van Bruggen kan de NBV een perfecte kanselbijbel zijn, omdat de vertaling voldoet aan de eisen voor een kanselbijbel: recht doen aan de brontekst, gericht zijn op de doeltaal. Hij noemt wel een essentiële voorwaarde: 'De NBV is vertaald vanuit het hele tekst in plaats van woordje voor woordje. Als een dominee een klein stukje tekst uitgebreid onder de microscoop legt, dan kunnen dominee en vertaling elkaar voor de voeten lopen. Predikanten zullen zich in hun manier van preken enigszins moeten aanpassen aan het type vertaling. Bij de Nieuwe Vertaling uit 1951 klonk het eindeloos vanaf de preekstoel: 'Kijk gemeente, eigenlijk staat er dit.' Ik hoop niet dat men hiermee weer begint. De gemeente leest één vertaling, daaruit moet je preken.' Wilcke: 'Je moet de kerken de tijd gunnen om aan een bepaalde vertaling te wennen. Je kunt de NBV in haar algemeenheid vrijgeven voor de eredienst, maar het aan de plaatselijke gemeente overlaten wanneer ze haar tot kanselbijbel maakt.' Van Bruggen vult aan: 'Als de synode de NBV niet vrijgeeft, kunnen we ons in een enorm isolement manoeuvreren binnen Nederland. De synode heeft natuurlijk wel het goed recht voor een afgewogen beslissing de tijd te nemen.'

Wilcke hoopt dat de NBV meer eenheid brengt in het bijbelgebruik. Ze denkt dat deze vertaling als gezinsbijbel geschikter is dan de vertaling uit 1951. 'De aandacht voor de doeltaal speelt een grote rol en ze leest hierdoor beter voor.'

Grote winst

Wilcke: 'Het was soms wel even zuchten, maar ik heb tien jaar lang heel erg van mijn taak genoten. Bepaalde passages in de NBV ontroerden mij, alsof je vertrouwde bijbelgedeeltes voor de eerste keer leest. Bij het lezen van de ontmoeting tussen Jozef en Benjamin, biggelden de tranen over mijn wangen.' Van Bruggen: 'Het eeuwenoude Woord van de Here is vertaald in soms heel fris Nederlands, met pluspunten die vroegere vertalingen niet hadden, zoals de specifieke klank van een bijbelboek. Dat vind ik grote winst.' Wilcke: 'Ik denk dat de NBV lang bruikbaar zal zijn. De vertaalstrategie -brontekstgetrouw en doeltaalgericht- kan het lang uithouden. Wel kun je kijken of verouderde woorden vervangen moeten worden, zonder een heel nieuwe vertaling te hoeven maken.' Van Bruggen is hier kort over: 'Je huis heeft onderhoud nodig, een vertaling ook.'

Gemakzucht?

Op de vraag of de Nieuwe Bijbelvertaling geen uiting van gemakzucht is, antwoordt Wilcke stellig: 'Je mag geen onnodige taalbarrières opwerpen. Woordconstructies en volgordes die in het Grieks of Hebreeuws heel normaal waren, zijn in onze tijd niet normaal. Dan roep je meer vreemdheid en afstand op dan de bedoeling is. De hoge afkomst van de Bijbel hoeft niet tot uiting te komen in heel hoog taalgebruik.' Van Bruggen: 'Op de NBV zal zowel kritiek komen dat ze te moeilijk, als dat ze te gemakkelijk is, het is maar net welk stuk je leest. De Bijbel moet je laten spreken zoals hij spreekt, omdat de Here spreekt.'